

Шишкіна О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Чернігівського національного технологічного університету*

Shyshkina Olena

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv National University of Technology*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті досліджено концептуальні основи визначення ризик-апетиту як схильності до ризику промислових підприємств. Обґрунтовано необхідність і доцільність визначення схильності до ризику як підстави для розуміння того, які ризики і в якому розмірі промислове підприємство може прийняти. Запропоновано методичні підходи до визначення розміру ризик-апетиту промислового підприємства і визначено переваги, недоліки та сфери їх використання. Сформульовано роль визначення схильності до ризику у розробленні тактичних і стратегічних планів розвитку промислового підприємства. Доведено, що визначення ризик-апетиту промислового підприємства дасть змогу спростити процес управління ризиками, здатними спричинити втрату прибутку, та уникнути випадків, коли розмір збитку від настання ризику може призвести до втрати доходу чи капіталу.

Ключові слова: ризик, невизначеність, схильність до ризику промислового підприємства, ризик-апетит, процес управління ризиками, збиток, прибуток, капітал.

Вступ та постановка проблеми. В умовах нестаці-онарної економіки України значна частина промислових підприємств стикається з проблемами неплатоспроможності контрагентів, зниженням попиту на продукцію як унаслідок падіння доходів споживачів – фізичних та юридичних осіб різних організаційно-правових форм, так і в результаті низької споживчої якості значної номенклатури продукції, матеріального зношення і морального старіння матеріальних і нематеріальних активів, а отже, зростання відсотку браку продукції, що підвищує витрати виробництва, негативно позначається на показниках конкурентоспроможності й звужує ринки збуту. У таких умовах актуалізується проблематика управління фінансовими ризиками, чий негативний вплив на функціонування і розвиток суб'єктів реального сектору економіки загалом і промислових підприємств зокрема особливо гостро проявляється в кризових умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління ризиками промислових підприємств знайшла відображення у наукових працях таких вітчизняних і іноземних науковців, як А. Альгін, І. Бланк, К. Берч [1; 2], І. Балабанов, П. Вітлінський, П. Грабовий, В. Гранатуров, М. Лапуста, Г. Клейнер, В. Лівшиць, Н. Хохлов та ін.

В останні десятиліття відбувалося активне вдосконалення теоретико-прикладних підходів до управління ризиками у фінансовій і нефінансовій сферах діяльності, що отримали відображення у стандартах ризик-менеджменту [3; 4] та були запропоновані різного роду професійними об'єднаннями й окремими науковцями. Узагальнення світового досвіду, спрямованого на зменшення збитків від діяльності та бездіяльності суб'єктів економіки дало можливість стандартизувати алгоритм дій, які може використати будь-яка фізична чи юридична особа у разі прояву того чи іншого ризику, що знайшло відображення у серії міжнародних стандартів 2009 р. (ISO Guide 73:2009 Risk management – Vocabulary, ISO/IEC31000:2009 Risk management – Principles and guidelines; ISO/IEC31010:2009 Risk management – Risk assessment techniques) та дало змогу

національним економікам розробити і прийняти відповідні аналоги цих стандартів [5]. В Україні були запроваджені такі аналоги міжнародних стандартів: ДСТУ ISO Guide 73:2013 «Керування ризиком. Словник термінів», ДСТУ ISO/IEC31010:2013 «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику», ДСТУ ISO 31000:2018 «Менеджмент ризиків. Принципи та керівні вказівки» [6–8].

На особливу увагу заслуговує розроблена і представлена Комітетом організацій-спонсорів Національної комісії (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO)) та видана у 2004 р. публікація «Управління ризиками підприємства – інтегрована структура (Enterprise Risk Management – Integrated Framework)» [9], яка отримала широке світове визнання у сфері управління ризиками в контексті прийнятного управління підприємствами та забезпечення лідерства. Значущість і вагомість представлених рекомендацій підкріплюється складом організацій спонсорів, а саме: Американської асоціації бухгалтерів (AAA), Американського інституту дипломованих громадських бухгалтерів (AICPA), Інституту внутрішніх аудиторів (IIA), Національної асоціації бухгалтерів (нині – Інститут управлінських бухгалтерів (ІМА)), Financial Executives International (FEI).

Проте протягом майже півтора десятиліття, що пройшло з моменту прийняття означеного документа, відбулися значні зміни як у сприйнятті ризиків топ-менеджментом середовищі, що спричинило появу нових типів ризиків та трансформацію вже існуючих. Ці та інші зміни спричинили необхідність оновлення означеної публікації, яка вийшла у 2017 р. у такій редакції: Enterprise Risk Management Integrating with Strategy and Performance («Управління підприємством – інтеграція зі стратегією та ефективністю продуктивності») [10]. Означена публікація присвячена еволюції управління ризиками підприємства для задоволення потреб бізнес-середовища, що розвивається. Крім інших питань, у даній роботі визначається сутність ризик-апетиту як схильності до ризику, визначається його ключова роль

у формуванні стратегії розвитку підприємства та надаються загальні рекомендації щодо його визначення. Однак у публікації не містяться детальні структуровані рекомендації, методи та методики щодо розрахунку схильності до ризику підприємств. Проте спільна праця означених організацій-спонсорів є однією з найбільш ґрунтовних, що стосується суб'єктів реального сектору економіки і стане допоміжним елементом у даному науковому дослідженні.

Вивчення й опрацювання досліджень і публікацій останніх років дають змогу автору стверджувати, що, незважаючи на зростання наукових публікацій у сфері управління фінансовими ризиками в різних галузях і сферах діяльності, низка питань, у тому числі пов'язаних із визначенням схильності суб'єктів реального сектору економіки і, передусім, промислових підприємств до ризику, залишається малодослідженою.

Визначення ризик-апетиту, тобто схильності до ризику, є невід'ємним складником розроблення тактичних і стратегічних планів розвитку промислових підприємств, що зумовлює мету даного дослідження.

Метою даної роботи є дослідження методичних підходів до визначення схильності до ризику, тобто ризик-апетиту, який відображає ту кількість ризиків, яку промислове підприємство може понести залежно від темпів його економічного розвитку, фінансових і операційних можливостей, очікувань доходності зацікавлених сторін (існуючих і потенційних власників та інвесторів, кредиторів тощо).

Результати дослідження.

Схильність до ризику відображає певні види ризику та величину втрат від їх настання, які промислове підприємство може прийняти для досягнення своїх тактичних і стратегічних цілей та планів розвитку. Формування цілей підприємства здійснюється в умовах динамічної

зміни внутрішнього і зовнішнього макро- та мезосередовища. Такі зміни здатні спричинити не тільки коливання рівня того чи іншого виду ризиків, зумовити появу нових ризиків, а й посилити негативний прояв ризиків унаслідок їх взаємозв'язку і взаємодії.

Структурований підхід власників і топ-менеджменту промислового підприємства до визначення ризик-апетиту дасть змогу всім відповідальним за прийняття фінансових рішень краще зрозуміти свої стратегічні цілі, поведінку контрагентів, зміну кон'юнктури ринку, а встановлення фінансової чутливості до ризику сприятиме розумінню рушійних сил коротко- та довгострокових цілей. У ході трансформування організаційно-управлінської та фінансової стратегії розвитку промислового підприємства необхідно переглядати схильність до ризику, що сприятиме досягненню тактичних та проміжних цілей і завдань.

Визначення схильності до ризику може базуватися на систематизації, аналізі й оцінці різного роду припущень, пропозицій, досвіди та інтуїції осіб, які здійснюють цей процес, що становить сутність суб'єктивного підходу до визначення ризик-апетиту. Об'єктивний підхід до визначення схильності до ризику промислового підприємства може засновуватися на встановленні ймовірності і частоти отримання певного результату. Поєднання цих підходів дає змогу більш ґрунтовно й повно оцінити схильність до ризику, мінімізувати тим самим недоліки застосування кожного з означених підходів (рис. 1).

Попередньо визначене значення схильності до ризику спрощує процес управління ризиками промислового підприємства, оскільки у ході ризик-менеджменту поточна величина витрат від прояву дії сумарних ризиків не повинна перевищувати розмір апетиту до ризику. Якщо ж таке перевищення спостерігається, необхідно запроваджувати

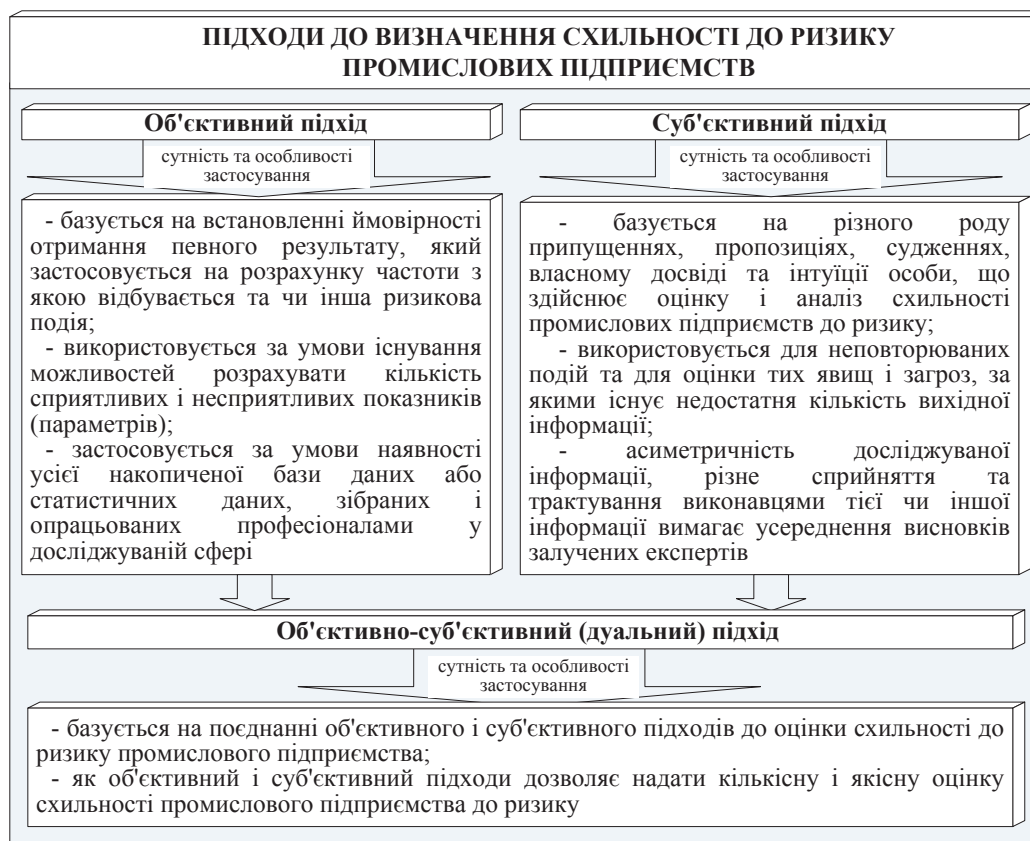

Рис. 1. Підходи до визначення схильності до ризику промислового підприємства

Джерело: побудовано автором за даними [1; 3; 11–14]

комплекс збалансованих заходів, спрямованих на протидію ризикам і зниження рівня ризику до попереднього визначеного рівня ризик-апетиту.

Рівень ризик-апетиту можливо визначити як у якісному виразі (коли ризик не може бути розрахований кількісно, проте може бути певним чином представлений описовим способом), так і у кількісному (абсолютному або відносному) [1; 2; 11–13]. До таких методів можливо віднести: метод, заснований на вартості заходів з управління ризиком, методи, що використовують історичні аспекти розвитку та поточний стан промислового підприємства, аналоговий та експертний методи, стрес-тестування та комбінований метод.

Сутність та особливості застосування означених методів у ході розрахунку схильності до ризику наведено на рис. 2.

Ризик-апетит промислового підприємства визначає необхідний «буфер капіталу» між його сукупним ризиком та здатністю приймати ризики. А оскільки схильність до ризику для підприємств різних організаційно-правових форм, видів фінансово-господарської діяльності та стадій життєвого циклу підприємства не є однаковою, то й «буфер капіталу» різних економічних суб'єктів не буде тотожним.

Окрім того, розмір «буферу капіталу» залежить від вартості й структури активів підприємства, джерел формування фінансових ресурсів та їх співвідношення, чутливості підприємства від отримання виручки, особливостей ціноутворення профільної та супутньої продукції промислового підприємства та інших численних чинників.

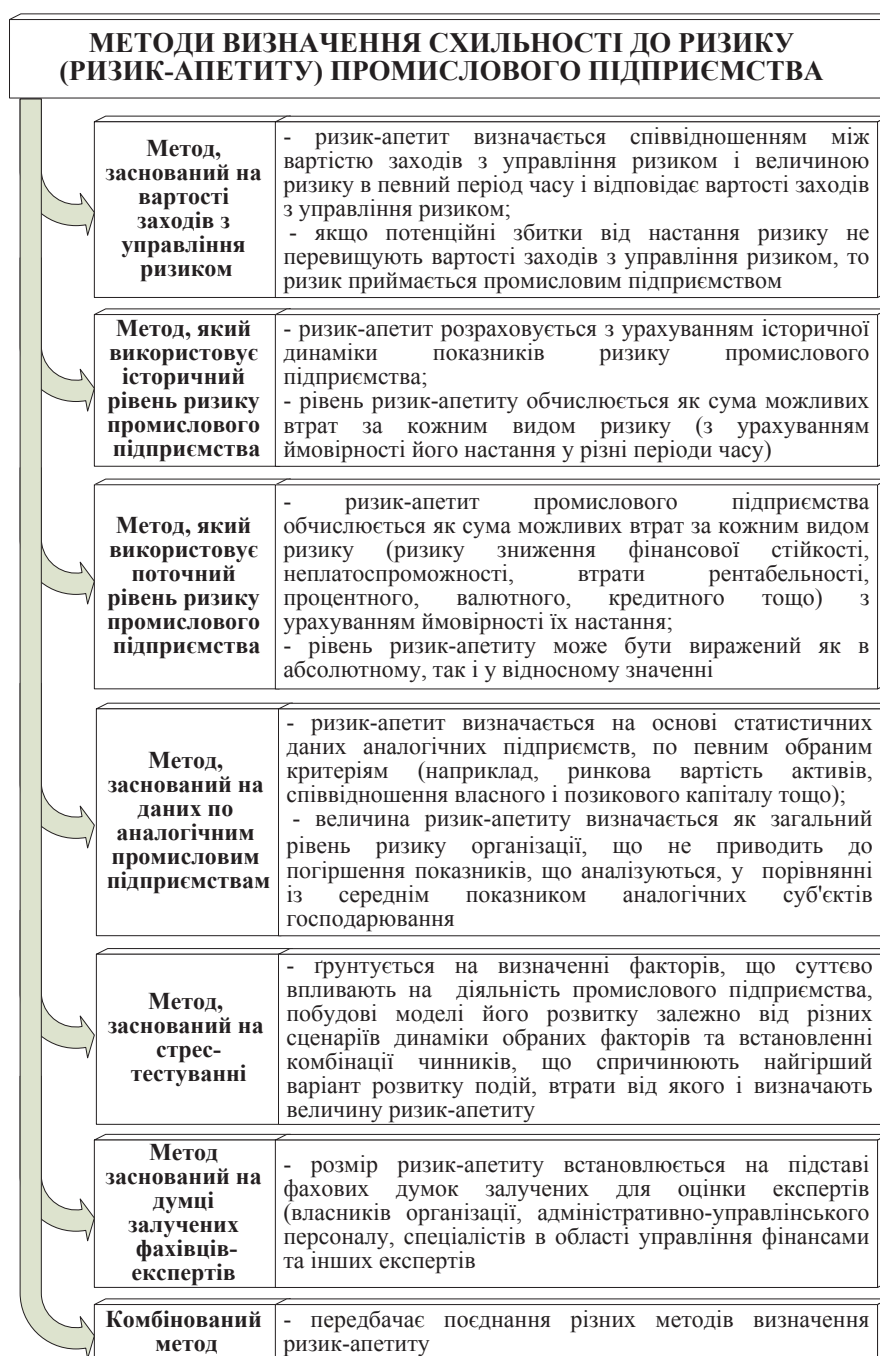

Рис. 2. Методи визначення ризик-апетиту промислового підприємства

Джерело: побудовано автором за даними [1; 3; 11–14]

З огляду на вищенаведене, для кожного підприємства, враховуючи специфічні особливості його функціонування, необхідно встановлювати межі ризику, тобто діапазони допустимих відхилень від розрахункової величини ризик-апетиту для конкретних видів ризиків. Зростання та необґрунтоване коливання розміру відхилень повинно супроводжуватися впровадженням дієвих заходів, що потребує постійного моніторингу та документування ризиків.

Документування схильності до ризику у поєднанні з визначенням буферу капіталу дає змогу досягти необхідного рівня ефективності функціонування промислового підприємства та сприяє забезпеченню виконання планів і програм розвитку.

Крім того, розуміння схильності до ризику може підвищити здатність помисливого підприємства брати на себе ризик за рахунок ефективного розподілу всіх видів наявних ресурсів, а прозорість та підзвітність, що є результатом постійного моніторингу ризиків, дадуть змогу використовувати значущі індикатори раннього попередження і реагування на загрози зовнішнього і внутрішнього середовища.

Висновки. Таким чином, ризик-апетит є одним із ключових інструментів ризик-менеджменту, а його моні-

торинг і своєчасне реагування на небажані відхилення сприяють узгодженню процесів прийняття рішень на всіх стадіях життєвого циклу підприємства та підвищенню загальної ефективності фінансово-господарської діяльності загалом. Розуміння схильності до ризику поліпшує здатність власників підприємства та адміністративно-управлінського персоналу пов'язувати бізнес-рішення з бізнес-стратегією.

Проведені дослідження дали змогу узагальнити існуючі підходи до визначення схильності до ризику промислових підприємств та систематизувати методи розрахунку ризик-апетиту. Зазначені методи мають свої переваги, недоліки й обмеження використання, проте кожен із них прямо чи опосередковано здатний оцінити схильність промислового підприємства до ризику, що є підставою для розуміння того, які ризики досліджуване підприємство може прийняти й сформулювати зрозумілу позицію власників та вищого топ-менеджменту щодо ризиків, що дасть змогу, з одного боку, спростити процес управління ризиками, здатними спричинити втрату прибутку, а з іншого – уникнути випадків, коли розмір збитку від настання ризику може призвести до втрати доходу чи капіталу (власного та/або позикового).

Список використаних джерел:

1. Берч К. Риск-апетит: «Не откусывайте больше, чем можете проглотить». 2015. URL : https://www.cfin.ru/finanalysis/risk/Risk_Appetite.shtml (дата звернення: 21.11.2019).
2. Берч К. Концепция риск-апетита. URL : <https://www.trn.ua/articles/7478/>(дата звернення: 21.11.2019).
3. AIRMIC, ALARM, IRM: Стандарты управления рисками. URL : <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).
4. Risk management standards of The Institute of Risk Management. URL : <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards/>(дата звернення: 20.11.2019).
5. Огляд міжнародних стандартів з управління ризиками. URL : <http://oppb.com.ua/news/oglyad-mizhnarodnyh-standartiv-z-upravlinnya-ryzykamy>.
6. DSTU ISO Guide 73:2013 «Керування ризиком. Словник термінів». URL : http://normativ.info/list_files.php?put=excel_base/norms/dstuiso.csv&n=77 (дата звернення: 23.11.2019).
7. DSTU ISO/IEC 31010:2013 «Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику». URL : <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2031010.pdf> (дата звернення: 23.11.2019).
8. DSTU ISO 31000:2018 2014 «Менеджмент ризиків. Принципи та керівні вказівки». URL : http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=80322 (дата звернення: 23.11.2019).
9. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Risk assessment in practice. URL : <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM%20Risk%20Assessment%20in%20Practice%20Thought%20Paper%20October%202012.pdf> (дата звернення: 25.11.2019).
10. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Enterprise Risk Management Integrating with Strategy and Performance. URL : <https://www.coso.org/Documents/2017-COSO-ERM-Integrating-with-Strategy-and-Performance-Executive-Summary.pdf> (дата звернення: 22.11.2019).
11. Rittenberg L., Martens F. (2012). Enterprise Risk Management – Understanding and Communicating Risk Appetite. URL : http://www.coso.org/documents/ERM-Understanding%20%20Communicating%20Risk%20Appetite-WEB_FINAL_r9.pdf (дата звернення: 17.11.2019).
12. Financial Stability Board. (2013). *Principles for an Effective Risk Appetite Framework*. URL : http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_130717.pdf?page_moved=1 (дата звернення: 23.11.2019).
13. Understanding Risk Appetite. URL : <https://erm.ncsu.edu/library/article/understanding-risk-appetite> (дата звернення: 25.11.2019).
14. Shyshkina O., Kalchenko O. Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2(14). С. 24–31.

References:

1. Berch K. (2015) *Risk Appetit: «Ne otkusyvyayte bol'she, chem mozhetе proglotit'»* [Risk appetite: "Do not bite off more than you can swallow"]. Available at: https://www.cfin.ru/finanalysis/risk/Risk_Appetite.shtml (accessed 21.11.2019).
2. Berch K. *Kontseptsiya risk-appetita*. [Risk appetite concept] Available at: <https://www.trn.ua/articles/7478/>(accessed 21.11.2019).
3. *AIRMIC, ALARM, IRM: Standarty upravleniya riskami*. [Risk Management Standards]. Available at: <http://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-russian-version.pdf> (accessed 20.11.2019).
4. Risk management standards of The Institute of Risk Management. Available at: <https://www.theirm.org/knowledge-and-resources/risk-management-standards/>(accessed 20.11.2019).
5. *Oghljad mizhnarodnykh standartiv z upravlinnja ryzykamy*. [Review of International Risk Management Standards.] Available at: <http://oppb.com.ua/news/oglyad-mizhnarodnyh-standartiv-z-upravlinnya-ryzykamy>.
6. *DSTU ISO Guide 73:2013 «Keruvannya ryzykom. Slovnnyk terminiv»*. [DSTU ISO Guide 73: 2013 Risk Management. Glossary of Terms.]. Available at: http://normativ.info/list_files.php?put=excel_base/norms/dstuiso.csv&n=77 (accessed 23.11.2019).

7. DSTU ISO/IEC 31010:2013 *Keruvannya ryzykom. Metody zahal'noho otsynuyvannya ryzyku*. [DSTU ISO / IEC 31010: 2013 Risk management. Methods of general risk assessment]. Available at: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/dstu%2031010.pdf> (дата звернення 23.11.2019).
8. DSTU ISO 31000:2018 2014 «Menedzhment ryzykiv. Prynysy ta kerivni vkazivky». [DSTU ISO 31000: 2018 2014 "Risk Management. Principles and Guidelines"]. Available at: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=80322 (accessed 23.11.2019).
9. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Risk assessment in practice. Available at: <https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM%20Risk%20Assessment%20in%20Practice%20Thought%20Paper%20October%202012.pdf> (accessed 25.11.2019)
10. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Enterprise Risk Management Integrating with Strategy and Performance. Available at: <https://www.coso.org/Documents/2017-COSO-ERM-Integrating-with-Strategy-and-Performance-Executive-Summary.pdf> (accessed 22.11.2019).
11. Rittenberg, L., Martens, F. (2012). *Enterprise Risk Management – Understanding and Communicating Risk Appetite*. Available at: http://www.coso.org/documents/ERM-Understanding%20%20Communicating%20Risk%20Appetite-WEB_FINAL_r9.pdf (accessed 17.11.2019).
12. Financial Stability Board. (2013). *Principles for an Effective Risk Appetite Framework*. Available at: http://www.financialstabilityboard.org/wp-content/uploads/r_130717.pdf?page_moved=1 (accessed 23.11.2019).
13. Understanding Risk Appetite. Available at: <https://erm.ncsu.edu/library/article/understanding-risk-appetite> (accessed 25.11.2019)
14. Shyshkina O., Kalchenko O. (2018). Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*. no. 2 (14). pp. 24–31.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СКЛОННОСТИ К РИСКУ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье исследованы концептуальные основы определения риск-аппетита как склонности к риску промышленных предприятий. Обоснованы необходимость и целесообразность определения склонности к риску как основания для понимания того, какие риски и в каком размере промышленное предприятие может принять. Предложены методические подходы к определению размера риск-аппетита промышленного предприятия и указаны преимущества, недостатки и сферы их использования. Сформулирована роль определения склонности к риску в разработке тактических и стратегических планов развития промышленного предприятия. Доказано, что определение риск-аппетита промышленного предприятия позволит упростить процесс управления рисками, способными привести к потере прибыли и избежать случаев, когда размер ущерба от наступления риска может привести к потере дохода или капитала.

Ключевые слова: риск, неопределенность, склонность к риску промышленного предприятия, риск-аппетит, процесс управления рисками, убыток, прибыль, капитал.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR DETERMINING THE RISK PROPENSITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Summary. In the conditions of the non-stationary economy of Ukraine, the negative impact of financial risks on the functioning and development of the entities of the real sector of the economy, including industrial enterprises, increases. Identification of the risk propensity of industrial enterprises allows them to develop and apply measures in a timely manner to minimize the negative impact of risks on socio-economic development processes and to adjust strategic and tactical plans. The purpose of the article is to study methodological approaches to determining the risk propensity, that is, risk appetite, which reflects the number of risks that an industrial enterprise may bear depending on the pace of its economic development, financial and operational capabilities, expected profitability of stakeholders (existing and potential owners, investors, and creditors, etc.). In the course of the study, it has been applied a set of the following methods: systematic analysis – in systematizing approaches to understanding the essence of risk propensity of the enterprises, in the study of methods of determining risk appetite; and logical generalization and comparison - in formulating conclusions and proposals. The article investigates the conceptual framework of risk appetite determination as a risk propensity of industrial enterprises. It has been substantiated the necessity and expediency of determining the risk propensity as a basis for understanding what kinds and level of risks an industrial enterprise can take. The subjective, objective and objective-subjective approaches to determining the risk propensity of an industrial enterprise have been considered, the characteristics and features of their application have been outlined. It has been suggested the methods for determining the level of risk appetite of an industrial enterprise (a method based on the cost of risk management measures; a method that uses the historical level of enterprise development; a method that uses the current level of enterprise development; a method based on data on similar enterprises; a method based on stress-testing; an expert opinion-based method; a combined method) and the advantages, disadvantages and areas of their application. The role of determining the risk propensity in the development of industrial enterprise tactics and strategy has been formulated. It has been systemized the methods and proposed the methodological approaches to determining the risk propensity of industrial enterprises, the practical application of which will minimize the negative impact of risks in the conditions of the non-stationary economy of Ukraine. During the study it has been proved the following: - risk propensity is one of the key tools in the process of minimizing the negative impact of risks on the processes of operation and development of an industrial enterprise; - risk appetite varies for different organizational and legal forms of industrial enterprises, types of financial and economic activity, stage of the life cycle of an enterprise, and type of risk; - determining the risk appetite of an industrial enterprise will simplify the risk management process that can lead to loss of profit and to avoid cases when the risk occurrence can lead to loss of income or capital.

Key words: risk, uncertainty, risk appetite of industrial enterprise, risk appetite, risk management process, loss, profit, capital.